

***bol-* FİİLİNİN YENİ UYGURCADAKI İŞLEVİ ÜZERİNE**

Raile Abdülvahit KAŞGARLI*

Özet

bol- fiili Eski Türkçe döneminden beri kullanılmakta olan işlek bir fiildir. Yeni Uygurcada çok geniş kullanım alanına sahiptir. Yeni Uygurcadaki başka işlek fiiller gibi şahıs ekleri, şekil ve zaman ekleri alarak çekimlenir. Cümlede hem asıl fiil hem yardımcı fiil olarak işlev görür. Asıl fiil olarak birleşik fiillerin (*bol-* + tasvir fiil) yapısında yer alır. Yardımcı fiil olarak isim soylu kelimeleri yüklemleştirmenin (isim+ *bol-*) yanı sıra tasvir fiil (fiil + *bol-*) yapar. İsim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil, bağlaç, ünlem olarak kullanılır. *i-* ek fiilinin/cevher fiilinin yerine kullanılması ise *bol-* fiilinin bir başka özelliğidir. Biz bu makalede *bol-* fiilinin Yeni Uygurcadaki işlevlerini örneklerle açıklamaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: *bol-* fiili, Yeni Uygurca, birleşik fiil, *i-* ek fiili

UPON THE FUNCTIONS OF THE VERB *bol-* ON NEW UYGHUR LANGUAGE

Abstract

Verb *bol-* is a productive verb which has been used since Old Turkish period. It has a quite wide usage area in New Uyghur Language. Just like the other productive verbs in New Uyghur Language, personal affixes are conjugated by means of taking form and time affixes. It functions in the sentence not only as actual verb but also as auxiliary verb. It takes part in the structure of the combined verbs (*bol-* + depicting verb) as an essential verb. In addition to making the words with name origin predicate by means of taking auxiliary verb (name+ *bol-*), it makes them depicting verb (verb + *bol-*). It is used as verbal noun, verbal adjective, verbal adverb, conjunction, exclamation. Using it instead of *i-* affix verb/core verb is another characteristic of the verb *bol-*. We, in this study, will try to explain the functions of the verb *bol-* by means of the examples.

Keywords: verb *bol-* New Uyghur Language, combined verb, complementary verb

---

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
e-posta: reyila.kasgarli@istanbul.edu.tr

Giriş

bol- fiili yapı itibariyle bir ünsüz-bir ünlü-bir ünsüz şeklinde oluşmuş, yazılı kaynaklarda Eski Türkçe döneminde görülen¹ işlek bir fiildir. Günümüzde Türkçenin çağdaş lehçelerinden Yeni Uygurca, Özbekçe, Türkmen Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Tatarca, Tuvaca ve Yugurcada *bol-* şeklinde, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde *ol-* şeklinde, Salarcada *vol-* şeklinde kullanılmaktadır.²

Türk dilinin doğu koluna ait olan ve Özbekçeyle beraber Çağataycanın devamı olan³ Yeni Uygurcada *bol-* fiili, çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Yeni Uygurcayla ilgili Çin’de ve Türkiye’de yayımlanmış belli başlı gramer çalışmaları bu fiilin işlevleriyle ilgili verilen bilgileri şu şekilde özetlemek mümkün:

(1) “Yardımcı fiildir.⁴ Birleşik fiil kurar.”⁵

(2) “Yardımcı fiil olarak zarf -fiillerle beraber tasvir fiili kurar, oluş ve kılışın tamamlandığını ifade eder.”⁶

(3) “Yardımcı fiil olarak türemiş fiil yapar.”⁷ Bu görüşte, türemiş fiiller, fiil veya isimlerin fiil yapma ekiyle türetilen şekilleri ve yardımcı fiillerin morfemlerle birikmesinden türetilen şekilleri olmak üzere iki çeşittir, *bol-* fiilinin isim ile kurulan birleşik fiil şekli ise ikinci çeşidine örnek gösterilmiştir.

¹ Eski Türkçe dönemindeki örnekler için bk. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., S. 260, İstanbul 1968, s. 47; Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, Yayımlayan: Mehmet Ölmez, İstanbul 2003, s. 31, 32, 37, 38, 45, 53; Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş-Metin-Dizin), TDK Yay: 607, Ankara 1994, s. 437-440; A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yay: 532, Ankara 1988, 142-143; Eski Türkçedeki kullanımıyla ilgili geniş bilgi için bk. Kemal Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 2012, s. 424-429

² Komisyon, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, KB Yay:1371, Ankara 1991, s. 660-661; Komisyon, *Zhongguo Tufueyuzu Yuyan Cihuiji* (Çindeki Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü), Milletler Neşriyatı, Pekin 1990, s. 52-53

³ Mustafa Özkan, *Tarih İçinde Türk Dili*, 2. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 1999, s. 54-55

⁴ Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *Şiyong Veivuerü Yufa* (Pratik Uygurca Grameri), Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 1994, s. 68; Abdükerim Baki, *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Milletler Neşriyatı, Pekin 1983 s. 132-133; Hemit Tömür *Hazirki Zaman Uygur Tili Grammatikisi*, Milletler Neşriyatı, Pekin 1987, s. 224; Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 2010, C. 3 s. 1599-1600

⁵ Abdükerim Baki, *a.g.e.*, s. 130; Hemit Tömür, *a.g.e.*, s. 221, 402, 436; Pu Çuan, Vu Zhi zhong, *a.g.e.*, s. 185, Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1595,1902

⁶ Hamit Tömür, *a.g.e.*, s. 225, 237, 414; Küreş Mehmetcan Reisi, Amine Letip, Yari Ebeydulla, *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 2003 517, Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *a.g.e.*, s. 156; Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1601, 1871

⁷ Küreş Mehmetcan Reisi, Amine Letip, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 472

- (4) “Birleşik fiillerin kuruluşunda esas unsurdur.”⁸ Ayrıca “/-*Giçe*/, /-*Kiçe*/ eki olarak ikinci fiilin anlattığı oluş ve kılışın şartını ifade eder ve zaman sınırını belirtir.”⁹
- (5) “/-*GAÇKA*/, /*KAÇKA*/ ekini alarak zarf- fiil olur ve sebep bildirir.”¹⁰
- (6) “‘Bağlama fiili’ olarak isimleri fiillerin şahıs, zaman çekimine bağlar. Tahmin anlamı taşır.”¹¹ “Mevcutluk ifade eder.”¹² Bu görüş için verilen örnekler, *bol-* fiilinin isimlerle kurduğu birleşik fiillerdir ve ya *i-* ek fiilinin çekimlenmiş şekilleridir.
- (7) “‘Tam bağlama fiili’ olarak isim soylu kelimeler, zamirler ve zarflar ile beraber, kelime veya kelime grubunun anlattığı kanıtın ortaya çıkışını veya mevcut olduğunu ifade eden geçişsiz fiil şekilleri yapar.”¹³ Burada verilen kimi örnekler *bol-* fiili ile kurulan birleşik fiillerdir, kimi örnekler *bol-* fiilinin basit fiil olarak esas anlamında kullanılan şeklidir.
- (8) “Sıfat-fiil olarak ismin bulunma hâli ekini alır ve zaman anlamı taşır.”¹⁴ Bu görüşte dile getirilen /-*ğanda*/ eki, aslında sıfat-fiil ekinin genişlemesiyle ortaya çıkan zarf-fiil ekidir.
- (9) “*bol-* fiilinin şart eki almış biçimi, sıfat-fiillerle beraber kullanılır, oluş ve kılışın şartını ifade eder.”¹⁵
- (10) “/-*GU*/ + *dek* ekiyle yapılmış sıfat-fiillerle beraber kullanılır ve oluşu gerçekleştirenin beceriye, yeterliğe sahip olduğunu ifade eder.”¹⁶
- (11) “Tasarlama kipinde çekimlenir.”¹⁷
- (12) “Değişimi ifade eden fiildir.”¹⁸ Örnek olarak birleşik fiil olan *peyda bol-* verilmiştir.
- (13) “*idi* ile beraber daha önce olup bitmiş geçmiş zamanı ifade eder.”¹⁹ *pilimutçı bolğanidim* örneği verilmiştir.

⁸ Abdükerim Baki, *a.g.e.*, s. 139

⁹ Abdükerim Baki, *a.g.e.*, s. 141

¹⁰ Küreş Mehmetcan Reisi, Amine Letip, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 482

¹¹ Hemit Tömür, *a.g.e.*, s. 227-233

¹² Küreş Mehmetcan Reisi, Amine Letip, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 513

¹³ Hemit Tömür, *a.g.e.*, s. 434-435; Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *a.g.e.*, 173-174; Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1602, 1901

¹⁴ Hemit Tömür, *a.g.e.*, s. 249-250

¹⁵ Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1842

¹⁶ Küreş Mehmetcan Reisi, Amine Letip, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, 478

¹⁷ Küreş Mehmetcan Reisi, Amine Letip, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 498-499

¹⁸ Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *a.g.e.*, s. 64

¹⁹ Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *a.g.e.*, s. 78

(14) ‘‘Gelecek zaman ifadeli sıfat-fiillerle beraber kullanılır ve belli bir karar veya beceriyi ifade eder.’’²⁰

(15) ‘‘Yardımcı fiil olarak /-mAK/ ile yapılan isim fiillerle beraber kullanılır ve amaç ifade eder.’’²¹

(16) ‘‘ *bol-* fiilinin emir veya istek kipinde çekimlenmiş şekli, /-GU/, /-KU/+/çi/ ekini alan isim fiiller ile beraber kullanılır ve uyarma, telkinlerde bulunma anlamı verir.’’²² Bu görüşte dile getirilen ek, aslında isim-fiil eki değil, gelecek zaman ifadeli sıfat-fiil ekidir.

(17) ‘‘/-Gili/, /-Kili/ ekiyle yapılan zarf-fiillerle kullanılır, oluş ve kılışım imkânını ifade eder.’’²³

(18) ‘‘*bol-* fiilinin *bolmisa*, *bolupmu* şekilleri netice ve izah bildiren cümle başı bağlacı olarak kullanılır.’’²⁴

(19) ‘‘*bolupmu* bağlacı kuvvetlendirme anlamında kullanılır.’’²⁵

(20) ‘‘*bolsa* şekli, bir edattır ve sonuna geldiği bir unsuru belirterek bir başka unsura bağlar. Bu bağlama ve belirtmede bir karşılaştırma ifadesi vardır. ‘ise’ anlamında kullanılır.’’²⁶

Bu görüşler, *bol-* fiilinin kullanımıyla ilgili bilgileri içerse de bize göre yeterli değildir. Çünkü *bol-* fiilinin işlevi açıklanırken, bilgiler tam olmamakla beraber bazı yanlışlar da görülmüştür. Kavram karışıklığı ise çözülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni Uygurcada *bol-* fiilinin çekimli şekilleri, diğer fiil çekimlerinden farklı değildir. Başka bir deyişle *bol-* fiili, Yeni Uygurcadaki başka işlek fiiller gibi şahıs ekleri, şekil ve zaman ekleri alarak çekimlenir. Dolayısıyla biz bu makalede *bol-* fiilinin çekimi üzerinde durmayacağız. *bol-* fiilinin işlevlerini örneklerle sistemli şekilde açıklamaya çalışacağız. *bol-* fiilinin örneklerde görülen *bop-* şekli, fiilin zarf fiil eki almış ve konuşma dilinde yaygın olan ‘‘p’’ sesi düşmüş biçimidir.

1. *bol-* Fiilinin Asıl Fiil ve Yardımcı Fiil Olarak İşlevi

bol- fiili, hem asıl fiil hem yardımcı fiil olarak görev yapar.

²⁰ Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *a.g.e.*, s. 139

²¹ Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1815-1816

²² Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1818-1819

²³ Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, s. 1855

²⁴ Rıdvan Öztürk, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay., 2. bs., Ankara 2010, s. 116

²⁵ Arslan Abdulla Tehur, Abdurehim Rahman, Yari Ebeydulla, *a.g.e.*, 1960-1961

²⁶ Rıdvan Öztürk, *a.g.e.*, s. 122

1. 1. *bol-* Fiilinin Asıl Fiil Olarak İşlevi

Asıl fiiller hareket ifadesi taşımak suretiyle tek başlarına kullanılan fiillerdir.²⁷ Bu anlamda *bol-* fiili cümle yapısında bir görev alır ve tek başına bir anlam ifade eder. Birleşik fiil yapısında, esas fiil konumundadır.

bol- fiilinin Eski Türkçe döneminde asıl fiil olarak kullanıldığı, şu örneklerden anlaşılmaktadır: oğlum yañı bol-mışta (Suv. 623,1) “oğlum yeni olduğunda (doğduğunda)”, ür kiç bol-tı (HtV 2039) “çok geç oldu”, siziñä bol-zun (Man.Erz. 18,33) “sizin olsun!”²⁸

1. 1. 1. Asıl Fiil Olarak Tek Başına Kullanılışı

- *Sen kaçanğiçe étizda bol-i-sen?*
“Sen ne zamana kadar tarlada bulunacaksın?”
- *Bu iş ötken yıl bolğan.*
Bu olay geçen sene yaşanmıştı.
- *Bu kiyim sizge boludu, emma yaqturamsızkin tañ.*
Bu giysi size olur, ama beğenir misiniz bilmem.
- *Orma uruşka men bolimen, u bolmaydu - dédi bala.*
“Ekin biçmeye ben uygunum, o yapamaz”-dedi çocuk.
- *Uniñ ceyniki sürülgendin başka héçyéri héçnéme bolmidi.*
“Onun dirseğinde oluşan sıyrıktan başka hiçbir yeri yaralanmadı.”
- *U bay kız bilen namrat oğulniñ arisida ortaқ hoşallıқ bolmaydu, peket paciela bolidu.*
“O zengin kız ile fakir oğlanın arasında mutluluk olmaz, sadece facia olur.”
- *Menmu kişişçe şeerde harvam bilen medikarçılıқ kilimen, hiyalim yézida bolidu.*
“Ben de kış boyunca sabahları arabamla taşımacılık yaparım, aklım köyde kalır.”

²⁷ Mustafa Özkan, Hatice Tören, Osman Esin, *Yüksek Öğretimde Türk Dili - Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2006, s. 542

²⁸ Gabain *bol-* fiilinin yardımcı fiil olduğunu kaydetmiş ve örnekler içinde yukarıdaki örnekleri de vermiştir. bk. A. Von Gabain, *a.g.e.*, s. 88

1. 1. 2. Asıl Fiil Olarak Birleşik Fiillerin (Tasvir Fiillerin) Oluşumunda Kullanılışı

1. 1. 2. 1. Yeterlik Fiili (**bol-** / **-(y)-AIA-** Kalıbı)

Türkiye Türkçesinde *bil-* yardımcı fiili ²⁹ ile yapılan yeterlik fiili, Yeni Uygurcada , / **-(y)-AIA-** eki ile (*bar-ala-y-du*, *oğu-y-ala-y-du*) yapılmaktadır. Bu ek, /-A/ zarf-fiil eki ile *al-* yardımcı fiilinin kaynaşması sonucu ortaya çıkmıştır.³⁰ Fiilin yeterlik şekline olumsuzluk eki /-mA/ eklendiğinde, yeterlik bildiren ekin son ünlüsü düşmektedir. Bu yapıda *bol-* fiili esas fiildir.

- *İşlirniñ oñğa tartıp qalsa, sizmu tötniñ biri bolalaysız.*
“İşleriniz yolunda giderse, siz de önemli biri olabilirsiniz.”
- *-Köp ögensem menmu Abduqadir Damollamdek bilimlik bir kişi bolalaymen elvette-dédi.*
“Çok öğrenirsem ben de Abdükadir Damolla gibi bilgili bir kişi olabilirim elbette-dedi.”
- *Géni bilen bizniñ Nuri’ni tutup bersila u hakim bolalaydu cumuñ!*
“Sadece Gani ile bizim Nuri’nin yakalanmasını sağlarsa, o amir olabilir valla!

1. 1. 2. 2. Süreklilik Fiili

1. 1. 2. 2. 1. **bol-** /-vat/ Kalıbı

Yeni Uygurcada süreklilik anlamını genelde *yat-* yardımcı fiili ile /-A/ zarf-fiil ekinin kaynaşmasından ortaya çıkan /-vat/ eki karşılamaktadır.

- *Hey sarañ, éyima deymen, hazir naħşa éytidiğan çağmu? Yavropa’da Germanlar Cohutlarni kırğın kılivatidu, néme boluvatidu néme emes hiyaliñğimu kirip çıqmaydikina!*
“Hey deli, söyleme diyorum, şimdi şarkı söyleme zamanı mı? Avrupa’da Almanlar Yahudilere soykırım yapıyor, ne olup bitiyor aklının köşesinden bile geçmiyor yahu!”
- *Boluvatқан işlar heki keten kişini oyğa salidu.*
Yaşananlar gerçekten insanı düşündürür.

²⁹ *bil-* yardımcı fiilinin Türkiye Türkçesindeki işlevi ve lehçelerdeki kullanımı için bk. Funda Kara, “Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, 2011, s. 1381-1397

³⁰ Rıdvan Öztürk, *a.g.e.*, s. 101

- *Taladin acayıp ğarayıp avazlar kélivatatti, néme işlar **bolu-vatқанliқini** uқup baққusi keldi, lékin ornidin қopқudek macalı yoқti.*
“Dışarıdan garip garip sesler geliyordu, ne olup bittiğini öğrenesi geldi, fakat ayağa kalkacak mecalı yoktu.”

1. 1. 2. 2. **bol- /-iver/ Kalıbı**

Fiillerdeki süreklilik, *ber-* yardımcı fiilinin /-A/ zarf-fiil ekiyle kaynaşması sonucu ortaya çıkan /- ver/, /-iver/ eki ile de yapılmaktadır.³¹

- *Şéñ Duben’ge çérik **boliveremsen** ömrüñ tügigiçe, sen mañidiğan başqa yol yoқmu?*
“Şeñ valiye asker olmaya devam edecek misin ömrün sonuna kadar, senin yüreyeceğin başka yol yokmu?”
- *- Hoy, tola ğocam - ğocam devermigine, ğocilarni körsem béşim aĝriydiğan bop қaldim. Menla ğoca **bolivermey**, senmu bir bop baқmamsen!*
“- Hey, hocam hocam deyip durmasana, artık hocaları görünce başım ağrır oldu. Hep ben hoca olmayayım, biraz da sen hoca ol bakalım!

1. 1. 2. 2. 3. **bolup қal- Kalıbı**

- *- Hoy, tola ğocam - ğocam devermigine, ğocilarni körsem béşim aĝriydiğan **bop қaldim**. Menla ğoca bolivermey, senmu bir bop baқmamsen!*
“- Hey, hocam hocam deyip durmasana, hocaları görünce başım ağrır oldu artık. Hep ben hoca olmayayım, biraz da sen hoca ol bakalım!
- *Putum aĝriydiğan **bolup қaldi**,-dédi momay- bunçivala yolni men қандақ mañamen emdi.*
“Ayaklarım ağrır oldu artık-dedi nine- bu kadar uzun yolu ben nasıl yürürüm şimdi.”

³¹ Rıdvan Öztürk’ün ve Hatice Yiğiybaşı’nın çalışmalarında bu yapı “Tezlik Fiili” olarak değerlendirilmiştir. bk. Rıdvan Öztürk, *a.g.e.*, s. 101; Hatice Yiğitbaşı, “Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller”, *TDAY-Belleten*, 1999, C. I-II, s. 365-380

- *Hoylisiğa akisiniñ némişka pat-patla kélidiğan bolup kalğan-liğini* Ziyek téhiçe çüšenmeyvatatti.
“Bahçesine ağabeyinin neden sık sık gelir olduğunu Ziyek hâlâ anlamamaktaydı.”
- *Dadisi vapat bolğandin kéyin, iniliri öy ayrip miras bölüşti. Şuñâ uniñ yéri ve mal-varanliri burunķi saniniñ yérimidinmu aziyip, aranla bir aylıķçı, bir malçı yalliyalaydığan bolup kaldı.*
“Babası vefat ettikten sonra kardeşleri evlerini ayırdılar, mirası bölüştüler. Bundan dolayı onun arazisi ve hayvanlarının sayısı yarısından fazla azalarak, kendisi ancak bir işçi, bir çoban çalıştırabilir duruma düştü.”

1. 1. 2. 2. 4. *bolup ket-* Kalıbı

- *Déhkan bolmaķmu tes bolup ketti ukam.*
“Çiftçi olmak ta zorlaştı artık kardeşim.”
- *Mušt Heyder’niñ tumşuķıǵa tegdi, Heyder oñdisiǵa çüšti. Mest uni dislidi, ular kalla mollaķ boluşup ketti.*
“Yumruk Haydar’ın çenesine isabet etti, Haydar sırtüstü düştü. Sarhoş onu yerde dizi ile bastırdı, onlar tepetaklak oldular.”
- *Çañ-tozan tozutup kélivatķan atlıklar körünüşi bilen kıykas-çuķanlar téhimu küçiyip, bu menzire téhimu roşen bolup ketti.*
“Tozu dumana katarak gelmekte olan atlılar görünür görünmez, yaygara ve çığlık sesleri daha da yükselerek, bu manzara artık daha da belirgin oldu.”

1. 1. 2. 2. 5. *bolup yür-* Kalıbı

- *Muellim bolup yürgen çağlirida añlıǵanti.*
“Öğretmen olduğu dönemlerde duymuştu.”
- *U Ürimçi’de oķup yürginide, kéyin Saven’de muellim bolup yürginide ħenzu til-yéziķini tirişip ögengenidi.*
“O Urumçi’de okuduğu dönemde, daha sonra Saven’de öğretmen olduğu dönemde Çin dili ve yazısını öğrenmek için çok gayret sarfetmişti.”

- *Çedir etrapidiki muhapizetçi çerikler şivirğağa arkisini kılğan halda multıqlirini kuçaqlap, dügdiyişip, top top **bolup yüretti**.*
“Çadır etrafındaki muhafız askerler fırtınaya sırtını dönmüş vaziyette silahlarını kucaklayıp, soğuktan iki büklüm, grup halinde gezip dururlardı.”

1. 1. 2. 2. 6. *bolup kel-* Kalıbı

- *Sili bizge başpanah **bolup keldile**, hıdayim murat meksetlirige yetküzgey.*
“Siz bize sığınak olageldiniz. Mevlam sizi murat maksatlarınıza ulaştırın.”
- *Cénimizmu yarağ, kénimizmu yarağ, neççe zamanlardin buyan vañ-gocilar muşu “kösey” bilen elni qorqutup, boynimizğa minip kelgen. Biz hekmü amal yoq kul **bolup kelgen**.*
“Canımız da silah, kanımız da silah, nice zamanlardan beri bey hocalar işbu ‘ateş kancası’ ile eli korkutup, omzumuza binegelmişti. Biz de çaresiz kul olagelmiştik.”
- *U maña hotun, balilirimğa ana **bolup keldi**, yat ademge kılğan gepni uniñağ kılğili bolmaydu-de.*
“O bana hatun, çocuklarıma ana olageldi. Ele söylenen sözü ona söylemek olmaz ki.”

1. 1. 2. 3. Deneme Fiili

1. 1. 2. 3. 1. *bolup baq-* Kalıbı

- *-Senmu koluñdin kelse şañyu **bolup baq-dedi** zerde bilen.*
“-Sen de elinden gelirse muhtar ol bakalım-dedi kinle.”
- *Méñip baqayli, turup baqayli, şeherlik **bolup baqayli**, emma déhkanlikimizni untumayli.*
“Yürüyelim, duralım, şehirli olalım, ama çiftçiliğimizi unutmayalım.”
- *Muellim **bolup békiñ**, şu çağda bilisiz néme demekçimen.*
“Öğretmen olun bakalım, o zaman anlarsınız ne demek istediğimi.”

1. 1. 2. 3. 2. *bolup kör-* Kalıbı

- *Méniñ derdimni soramsen? Aşık bolup kör.*
“Benim derdimi mi soruyorsun? Aşık ol da gör bakalım.
- *Ķéni oltursila, étizni taşlap kêtimizmu yaki ormiçi bolup köri-mizmu?*
“Hadi oturun bakalım, tarlayı bırakıp gidecek miyiz yoksa biçici olmayı deneyecek miyiz?”
- *Bu yurtniñ béşiğa héçқаçан mundaқ zor dehşet kélip baқmидi, bizniñ yurtluқ bolup kör, andin de gépiñni.*
“Bu memleketin başına hiçbir zaman böyle dehşet gelmemiştir, bizim memleketli ol bakalım, ondan sonra söyle sözünü.”

1. 1. 2. 4. Tezlik Fiili

1. 1. 2. 4. 1. *bol-/-(i) val-/* Kalıbı

Esas fiilin /-p-/ zarf-fiil eki almış şekli ile *al-* yardımcı fiilinin kaynaşması sonucu ortaya çıkan /-(i)-val-/ eki ile yapılmaktadır. Bu yapıda *bol-* fiilinin tezlik fiili olarak anlattığı eylem, kısa sürede farklı bir konuma girmiş veya farklı bir duruma gelmiş eylemdir.

- *Ķiz kızarginiçe cim bolivaldi.*
“Kız kıpkırmızı olarak susuverdi.”
- *U yalğandin mergen bolivalğan, қаримамсіз атқан оқи tegmey-vatmamdu.*
“O yalandan nişancı oluvermiş, baksanıza attığını isabet ettiremiyor bir türlü.”
- *İt қaviginiçe yügürüp kélişke başlidi, u ceset boluvelip қutuluşni köñlige pükti.*
“İt havladığı gibi koşarak gelmeye başladı, o ceset taklidi yaparak kurtulmayı düşündü.”

1. 1. 2. 4. 2. *bol- /-vet/* Kalıbı

Bu yapıda yer alan /-vet-/ eki “göndermek, sevk etmek” anlamındaki *evet-* yardımcı fiilinin /-p-/ zarf-fiil eki almış esas fiil ile kaynaşması sonucu ortaya

çıkıştır: *kül-ü-p evet-ti > külü-vet-ti*. Zarf-fiil eki */-p/*'nin iki ünlü arasında kaldığı için uğradığı ses değişimi *p>b>v* şeklindedir. Benzer hecelerden biri düşerek kalıplaşmış ek */-vet-/* oluşmuştur.³²

- *Ķéni bir çayçı bolivetmemla, siliniñ qolliridinmu çay içip baqayli.*
“Hadi, bir çaycı olursenize, sizin elinizden de bir çay içelim bakalım.”
- *Şu ömrüñde bir kün bolsimu ismi cismiğa layıq musuman bolivet!*
“Şu ömründe bir gün olsa bile ismi cismine uygun Müslüman oluver!”
- *Ular yaqşi ademlerniñ kıyapitige kirivaldi, hetta beziliri özini tutalmay inqilavi ceñçimu bolivetti.*
“Onlar iyi insanlar kılığına bürünüverdi, hatta bazıları kendini tutamayıp devrim taraftarı da oluverdi.”

1. 2. bol- Fiilinin Yardımcı Fiil Olarak İşlevi

Yardımcı fiiller, isim soylu kelimeleri fiilleştiren veya kendilerinden önce gelen asıl fiillere çeşitli fonksiyonlar (yeterlik, çabukluk, devamlılık gibi.) yükleyen, böylece birleşik fiil grupları kuran fiillerdir.³³ Bu birleşik fiil grupları içerisinde kimi yapılar kalıplaşarak anlamca kaynaşır. *bol*-fiili yardımcı fiil olarak, birleşik fiil bünyesinde aktif işlev gören fiillerden biridir.

1. 2. 1. İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşunda Birleşik Fiil Oluşturması

- *Ériñ qozilik qoyni ala- almayla başliriñni qaturup tarap teyyar bopsina!*
“Kocan kuzulu koyunu alır almaz saçlarını güzelce tarayıp hazırlanmışsın!”
- *-Sarañ bolduñmu hotun?*
“Delirdin mi hatun?”
- *Ziyavudun çoñlarniñ gépige hapa bolmidi.*
Ziyavudun büyüklerinin sözüne alınmadı.”

³² Bu ekle ilgili detaylı bilgi için bk. Mustafa Yıldız, “Yeni Uygur Türkçesinde -vât-, -(i)vât-, -(u)vât-, -(ü)vât Yapısı, Gelişimi Ve Anlamı Üzerine”, *Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Der.*, S. 12, 2004, s. 367-373

³³ Mustafa Özkan, Hatice Tören, Osman Esin, a.g.e., s. 542

- *Ayaliniñ bir rm i aldıga şken, kz kıyruqlirini oñkur koruqlar kaplıgan, ikki ziniķi olturuşup boynidimu oñkur si-ziklar peyda bolganidi.*
“Karısının bir örgü kadar saēi önüne dökülmüş, göz evresini de-rin izgiler kaplamış, iki gamzesi kmş, boynunda da derin izgiler oluşmuştu.”
- *U bu gepni añlap iē iēidin hoşal boldi, lkin andurmidi.*
“O bu sözü duyunca iēinden ok sevindi, fakat belli etmedi.”
- *Bir kaēa aşka zar bolidiken.*
“Bir tabak yemeēe muhtaēmıř.”

1. 2. 2. Fiil +Yardımcı Fiil Kuruluşunda Birleşik Fiil (Tasvir Fiil) Oluşturması

İki fiilin birleşmesinden meydana gelen birleşik fiillerde birinci fiil, şekilce zarf-fiil kuruluşundadır. *bol-* fiili bu yapıda yardımcı fiil olarak kullanılır. Bu kuruluştaki birleşik fiillerde esas fiil kendi anlamını korurken, yardımcı fiil yeterlik, tamamlama, zorunluluk vb. anlamlarla asıl fiili tasvir eder.

1. 2. 2. 1. Yeterlik Bildiren Yardımcı Fiil Olarak İşlevi

1. 2. 2. 1. 1. *-p bol/- (y)-ALA-/ Kalıbı*

- *Sen bu kitapni muřundaķ kışka vakit iēide oķup bolalamsen?*
“Sen bu kitabı böyle kısa zaman iēerisinde bitirebilecek misin?”
- *Kñlini şendrp bolalmaptu, psini kķip ktey dse tļi...*
“Gnlndekini anlatamamış, ekip gideyim dese bir türlü....
- *Ular tip tgitip bolalmıgudek ciķ ćirikti.*
“Onlar vurup bitirilemez derecede ok askerdi.”

Son iki örnekte grldēu gibi, olumsuz kullanılışında eylemin gerekleş-mesinin imknsızlıēı anlatılmaktadır.

1. 2. 2. 1. 2. *-p bolmaydu Kalıbı*

Olumsuzluk ve geniş zaman ekini alan *bol-* fiili bir tasvir fiili olarak *-p* zarf-fiil eki almış fiillerle beraber kullanıldığında yeterlik ifade eder. Ancak

olumsuz durumu ifade ettiğinden eylemin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını anlatır.

- *Siz mañğan yollardın **méñip bolmaydu**, hénim!*
“Sizin yürüdüğünüz yollardan yürülemez, hanım!”
- *Bu divanilerge pul bérip, ularni razi **ķilip bolmaydu**.*
“Bu dilencilere para vererek memnun etmek mümkün değil.”
- *Öy, éğil, ambar, étiz....uh...bu işlini **tügitiip bolmaydu**...*
“Ev, ahır, ambar, tarla...of...bu işler bitmez...”

1. 2. 2. 2. Tamamlama Bildiren Tasvir Fiil Olarak İşlevi (-p bol- Kalıbı)

Bu yapı eylemin tam yapıldığını, tamamlandığını ifade eder.

- *Heş-peş déğüçe Orus yérige üç yüz oquğuçi **çikiriip boldiñiz**.*
“Hayt huýt diyene kadar Rusya’ya üç yüz öğrenci gönderdiniz.”
- *Bizniñ koylirimiz çeğradin téħi toluķ **ötküzülüp bolmiğanidi**.*
“Bizim koyunlarımız sınırdan henüz tamamıyla geçirilmemişti.”

1. 2. 2. 3. Zorunluluk Bildiren Tasvir Fiili Olarak İşlevi (-mAy bolmaydu Kalıbı)

Bu yapıda *bol*-fiilinin olumsuz şekli gelecek zamanda çekimlenir ve zarf-fiil ile beraber, eylemin yapılmasının zorunlu olduğunu, gerekliliğini ifade eder. Kalıptaki zarf fiil de *bol-* fiili de olumsuzdur ancak anlam olumludur.

- *Ofitser çekiniñlar dégen bolsa **çekinmey bolmaydu**.*
“Komutan geri çekilin demiş ise çekilmeliyiz.”
- *Éliħan Törem canablriniñ geplirimu orunluķ,- dédi Enver Musabayof,- yiraķni **közlimey bolmaydu**.*
“Elihan Törem cenaplarının söyledikleri de yerindedir-dedi Enver Musabayof-geleceği düşünmeden de olmaz.”
- *Neķ yérini **éniķlimay bolmaydu**.*
“Tam yerini tespit etmeden olmaz.”
- *Cuñgu’ni **ķutķuzidiğan yolniñ üç büyük siyaset ikenlikini bilmey bolmaydu**.* (bilmek lazım)
“Çin’i kurtaracak yolun üç büyük siyaset olduğunu bilmeden olmaz.”

1. 3. İsim-Fiil + Yardımcı Fiil Kuruluşunda Birleşik Fiil Oluşturması

1.3.1. -ş /+GA/,/+KA/ bol- Kalıbı

Bu kalıpta fiil, isim-fiil eki aldıktan sonra yön eki ile çekimlenir. Eyleme olabilirlik anlamı katar. Soru şekli izin isteme, olumsuzu ise mümkün olmama anlamı verir.

- *Oķniġu yasıduķ, étışķa bolamdu?*
“Kurşunu yaptık ta, atılabilir mi?”
- *Bu kéçe étışķa bolmaydiken.*
“Bu gece ateş edilemezmiş.”
- *Bu étizlarġa buġday térişķa bolıdu.*
“Bu tarlalara buġday ekilebilir.”
- *Tamaka çekişķe bolamdu?*
“Sigara içilebilir mi”?

1. 3. 2. /-mAK/ bol- ve /-mAK/ +çi bol- Kalıbı

Bu kalıpta kurulan birleşik yapı, asıl fiilin anlattığı eylemle ilgili amaç ve istek ifade eder.

- *Añlaşlarġa ġariġanda sen bilen bir tutuşmaķ boptu.*
“Söylentilere göre senle kapışacakmış.”
- *U Nuri’ni sinimaķ bolup, öyige çağırġan iken.*
“O Nuri’yi denemek için evine çağırmışmış.”
- *Silermu sepke ġatnaşmaķçi bolduñıarmu?*
“Sizler de safımıza katılmak mı istiyorsunuz?”
- *Kısas almaķçi bolup pilan tüzüşķe başlıdi.*
“Kısas almak için plan yapmaya başladı.”

1. 4. Sıfat-Fiil+Yardımcı Fiil Kuruluşunda Birleşik Fiil Oluşturması

bol- fiili bu yapıda yer alırken, esas fiil sıfat-fiil eki alır.

1. 4. 1. /-vat-/ +/ -ķan/ bol- Kalıbı

Birleşik fiil, asıl fiilin anlattığı eylemin “belli bir zamandan beri yapıyor-muş gibi davranmak” anlamında olduğunu ifade eder.

- *Etrapidikiler allikimlerniñ pariñini qilişivatatti, u uhlavatқан bolup ularning gépige zeñ saldi.*
“Etrafindakiler birileri hakkında konuşuyorlardı, o uyuyormuş gibi yaparak onların sözlerine kulak kabarttı.”
- *Uni körüp arqisini qilip tamdiki hetlerni oқuvatқан boldi.*
“Onu görünce sırtını çevirerek duvardaki yazıları okuyormuş gibi yaptı”
- *Yurtimizda siyasetniñ ihtiyaci tüpeylidin turuvatқан boptu-de undaқта.*
“Yurdumuzda siyasetin ihtiyacı sebebiyle bulunuyormuş öyleyse.”

1. 4. 2. /-iver/ +/ -gen/ bol- Kalıbı

Birleşik fiil, asıl fiilin anlattığı eylemin “belli bir zamandan beri yapıyor-muş gibi davranmak” anlamında olduğunu ifade eder.

- *Sen buğdaylarni orivergen bol, ular bilen men sözlişey.*
“Sen buğdayları biçiyormuş gibi yapmaya devam et, onlarla ben konuşayım.”
- *Marksizm-Léninizm toğrisida kurjuktikilerge nutuқ sözlevergen bolup, uniñ sualiğa cavap bermidi.*
“Marksizm, Leninizm hakkında kurstakilere konuşma yapıyor-muş gibi davranarak onun sorusunu yanıtlamadı.”
- *Ziya'nin avazi barganséri suslişivatatti. U öyi terepke kétivergen boldi, héliidin kéyin héçқandaқ avaz añlanmidi. U kedemli-rini yan koçığa buridi.*
“Ziya'nın sesi gittikçe zayıflıyordu. O evinin bulunduğu tarafa gidiyormuş gibi yürüdü, epey bir zamandan sonra hiç ses duyul-madı. O adımlarını yan sokağa doğru çevirdi.

1. 4. 3. /-GAn/, /-KAn/ bol- Kalıbı

(1) Birleşik fiil, asıl fiilin anlattığı eylemin “yapmış gibi davranmak” anlamında olduğunu ifade eder.

- *Uhlığan bolup cim yatatti.*

“Uyumuş gibi yaparak hareketsiz yatıyordun.”

- *Bir dem tağka **çikқан boldi**, bir dem kyikқа **çşken boldi**, şuniñ bilen knni keç kılip kıytti.*
“Bir an dağa çıkmış oldu, bir an kayığa binmiş oldu, nihayetinde günü bitirip döndü.”
- *U Ziyavudun’niñ hoylisiğa hilmu hıl bahanelerni tpip künde bir kiridiğan, her hıl işlerni kılduridiğan boldi, ğemhorluk **kılğan boluvaldi**.*
“O Ziyavudun’un bahçesine çeşit çeşit bahaneleri bulup her gün gelmeye, her türlü işleri yaptırmaya başladı, ilgilenmiş gibi yapıyordu.”

(2) Eylemin yle kabul edildiğini veya o şekilde değerlendirildiğini ifade eder.

- *Vaqtida kelmigenler huqukidin vaz **keçken bolidu**.*
“Zamanında gelmeyenler haklarından vaz geçmiş olacaktırlar.”
- *Bundağ kılsağ helkniñ ümidini yerde **koyğan bolimiz**.*
“Böyle yaparsak halkın umudunu yerle yeksan etmiş oluruz.”
- *Derhal herket kılmisañ ularni namit **koyğan bolisen**.*
“Hemen hareket etmezsen onları umutsuz bırakmış olursun.”

1. 4. 4. /-GAN/, /-KAN/ + *dek bol-* Kalıbı

Öznenin, asıl fiilin anlattığı eylemi yaşamış gibi veya hissetmiş gibi bir duyguya kapıldığını ifade eder.

- *Pah, yer **tevrigendek boldi-he!***
“Peh, deprem olmuş gibi değil mi?”
- *Maña bir hatire koyup ket, uni körsem sni **krgendek bolimen**.*
“Bana bir hatıra bırakıp git, ona baktığımda seni görmüş gibi olurum.”
- *Bu heverni aılap huşidin **ktidiğandek boldi**.*
“Bu haberi duyarak bayılacakmış gibi oldu.”

1. 4. 5. /-diğan/ bol- Kalıbı

(1) Öznenin, asıl fiilin anlattığı eyleme alıştığını, o eyleme eğilimli olduğunu ifade eder.

- *Şu künden keyin iştin kaçmaydığın boldi.*
“O günden sonra işten kaçmaz oldu.”
- *Ular emdi eplişip, bille oturup çay içidiğan boldi.*
“Onlar şimdi barışarak, beraber oturup çay içer oldular.”
- *Uniñ hoylisiniñ cenubidiki sazlıkta tögiler otlişip yüridiğan boldi.*
“Onun bahçesinin güneyindeki bataklıkta develer otlar oldu.”

(2) Asıl fiilin anlattığı eylemin gerçekleşmek üzere olduğunu veya o eylem konusunda bir anlaşmaya varıldığını ifade eder.

- *- Apla, yamğur yağıdiğan boldi- dedi kız ciddilişip.*
“Eyvah, yağmur yağacak şimdi- dedi kız telaşlanarak.”
- *U yétip barğandin keyin bizge hever beridiğan boldi.*
“O ulaştıktan sonra bize haber verecek.”
- *Siz sözleydiğan boldiñiz bu ketime.*
“Siz konuşacaksınız bu defa.”

1. 4. 6. /-diğan/ bolsa Kalıbı

Sıfat-fiil eki almış asıl fiille bol- fiilinin şart eki almış biçimi beraber kullanıldığında, eyleme ilgili tahmin ifade eder.

- *Şeherge kiridiğan bolsañ, mavu karagirni élival.*
“Şehre inecek olursan, işbu Karagir’i yanına al.”
- *Bularni sözleydiğan bolsa, hemmisi ağzini éçip hañ-tañ qalidu.*
“Bunları konuşacak olursa, hepsinin şaşkınlıktan ağzı açık kalır.”
- *Ademni adem éziş tügeydiğan bolsa, bu dunya cennetke aylanğan bolatti.*
“İnsanın insanı ezmesi bitecek olsaydı, bu dünya cennete dönecekti.”

1. 4. 7. /-GU/, /-KU/ + /-çi/ *bolma* Kalıbı

Dilek ve emir kipinin olumsuz şeklindeki *bol-* fiili, 2. şahısta çekimlenir ve fiilin sıfat-fiil eklerinden /-GU/, /-KU/ + /-çi/ ekli biçimiyle beraber kullanılır, uyarma anlamı ifade eder.

- *İkkinçi méniñ béğimğa kelgüçi bolma!*
“Bir daha benim bahçeme geçeyim deme!”
- *Emma Hocaniyaz’niñ özi méniñ közümge körüngüçi bolmiğay!*
“Ama Hocaniyaz’ın kendisi gözüme gözükmesin, sakın!”
- *Héliki ademge huquq tutğuzğüçi bolmañ!*
“Bahsi geçen kişiye yetki vereyim demeyin!”

1. 4. 8. /-r/, /-Ar/ *bol-* Kalıbı

Geniş zaman ifadeli sıfat-fiille beraber kullanıldığında bir işi yapmak üzere hazır duruma geldiğini ifade eder. “-mAk üzere” anlamı verir.

- *Bay kéter boldi, Ziyavudun uniñ étini bağlaktin boşatti.*
“Bay gitmek üzere hazırlandı, Ziyavudun onun atını bağladığı yerden aldı.”
- *Emdi bu öydin uçar bolduñ kızim- dédi momay yiğlamsirap.*
“Şimdi bu evden gitmek üzeresin kızım-dedi nine ağlamaklı bir biçimde.”
- *Ağzini ömelledi, varķırar boldi, muştumini tügdi....*
“Ağzını kımıldattı, bağırarak üzere yumruklarını sıktı...”

1. 5. Şart Ekli Fiil + Yardımcı Fiil Kuruluşunda Birleşik Fiil Oluşturması

1. 5. 1. /-sA-/ *bol-* Kalıbı

Asıl fiilin şart eki almış biçimi ile *bol-* fiilinin beraber kullanımı, “olabilirlik” ifade eder.

- *Hazırķi ehvalda eskerlerini çekindürse boldiken.*
“Şu anki durumda askerleri geri çekebilirmiş.”

- *Ƙıſas éliſ üçün eƙlidin adiſip sarañlar doƣturƣanısiƣa béri-valƣuçe, düſmenliriniñ arısıda yürse bolıdu.*
“Kıſas almak için aklını kaybedip ruh hastalıkları hastanesine gi-deceƣine, düſmanlarının arasında kalabilirdi.
- *Eger arzu-armanlirimƣa yétey déseñ, iſpiyon bolsañ bolıduƣu.*
“Eğer arzu heveslerine ulaşmak istersen, casus oldunmu yeter.”

1. 5. 2. / -mA-/ + /-sA-/ bolmaydu Kalıbı

Asıl fiilin olumsuz şekline şart eki eklenerek, *bol-* fiilinin gelecek zamanlı olumsuz şekli ile beraber kullanıldığında, gereklilik, kararlılık ifade eder. İki olumsuz fiilin birleştiği yapıda, anlam olumludur.

- - *Bay aka, balini oƣutmisam bolmaydu-de!*
“- Bay ağabey, çocuƣu okutmaz isem olmaz ki!”
- - *Œeherge kirmisem bolmaydu!- dédi Ziyavudun tersaliƣ bilen.*
“Œehre inmem gerek!-dedi Ziyavudun inatla.”
- - *Balini eçüſüñlar, bir körmisem bolmaydu! déƣüdek téƣi.*
“Çocuƣu indiriniz, görmesem olmaz! demiſ bir de.”

1. 6. Anlamca Kaynaſmış Birleşik Fiiller Oluſturması

Bir isim ve bir fiil unsurundan meydana gelen birleşik fiiller içinde, unsurlardan biri veya hepsi kendi sözlük anlamı dışında başka anlam ifade eden yapılar mevcuttur. Bu tür birleşik fiiller, Yeni Uygurcada ayrı ayrı yazılsa da kalıplaşmıştır, bazıları ise deyimleşmiştir. *bol-* fiili bu tür yapılarda yer almaktadır.

- *Hakimniñ mal-dunyasiƣa közi çüſüp, yetmiſtin éſip ikki puti görge sañgiliƣan ademge yatlıƣ boluvaldı.*
“Başkanın mal varlığına göz koyup, yetmiſi geçmiş bir ayağı çu-kurda olan adamla evleniverdi.”
- *Tériƣ bolsimu éliver, ete-öƣün biri on bolıdu.*
“Darı olsa da alıver, yarın öbür gün biri on olur.”³⁴
- *Taƣiti taƣ bolƣan Asiye dekke – dükkide öy bilen bosuƣa ari-liƣida sansız ƣatridi, tiriƣ ƣılsıla sirtƣa yügürdi.*

³⁴ biri on bol- “değer kazanmak” anlamında kullanılan deyimdir.

“Sabırsızlanan Asiyeye endişe içinde kapı eşiğine doğru defalarca gidip geldi. En ufak bir ses duyduğumu hemen dışarıya koştu.”

- *Biz muşu şamalda **ada bolamduķ nme** – uniñ yrikige teşviş çşkenidi.*
“Biz bu rüzgarda lecekmiyiz ne-onun yüreğine kaygı düşmüş idi.”
- - *Teyyar bolduñmu ķizim, – ddi anisi*
“Hazırlandım mı kızım- dedi annesi.”

2. *bol-* Fiilinin İsim –Fiil Olarak İşlevi

2. 1. *bol-* /-ş-/ Kalıbı

bol- fiili, isim –fiil eki /-ş/ alır. Olumsuzu /-mAsliK/ eki ile yapılır.

- *Yatlıķ **boluşni nmişka ħalimaysiz?***
“Evlenmeyi neden istemezsiniz?”
- *Men ħiyal bilen ħuşal **boluşķa** adetlengen.*
“Ben hayal ile mutlu olmaya alışkınım.”
- *Bay’niñ **bolmaslıķ** kararidin heçķaçan yanmiġan idi.*
“Bay’in olmama kararından hiçbir zaman dönmemişti.”
- *Baġda **bolmaslıķ** uni bu bala-ķazadin ķutķuzup ħalġan idi.*
“Baġda bulunmama, onu bu beladan kurtarmış idi.”
- *Lkin ziniñ **bolmaslıķi**, uniñ yrikini piçak tilġandek eçişturatti.*
“Lakin kendisine ait olmaması, onun yüreğini bıçak kesmiş gibi acıyordu.”

2. 2. *boluşķa toġra kel-* Kalıbı

İsim- fiil eki /-ş-/ almış *bol-* fiili, yön hâli ile çekimlendikten sonra *toġra kel-* yapısı ile beraber kullanıldığında, eylemin gerekliliğini, zorunluluğunu ifade eder. “-mAk zorunda kal-” anlamında kullanılır. Bu yapıda *kel-* fiili her zaman 3. şahıstır.

- *Bir az ħensuçe bilidiġanliķimni uķup ķaptu, tilmaç **boluşķa toġra keldi.***
“Biraz Çince bildiğimi anlamış, tercüman olmak zorunda kaldım.”

- *Köçüp barsağ, u sésiğ bilen hoşna boluşka toğra kélidu.*,
“Taşınırsak o pislik ile komşu olmak zorunda kalırız.”
- *Héç yerge çıkmay, öyde boluşka toğra kélidiken.*
“Hiçbir yere çıkmadan evde bulunmak gerekiyormuş.”

2. 3. *boluş – bolmasliq* Kalıbı

- *Biz buğdayni tériduğ, emdiki gep, buğdayniñ boluş-bolmasliqida.*
“Biz buğdayı ektik, şimdiki konu buğdayın olup olmamasında.”
- *Bu yerdiki mesile ceñçi boluş-bolmasliqta emes.*
“Buradaki mesele asker olmak veya olmamakta değil.”
- *Mévilér pişqanda çoqum silerge satimiz, gep mévilerniñ boluş-bolmasliqida.*
“Meveler olgunlaştığında kesinlikle sizlere satacağız, konu meyvelerin olması veya olmamasında.”

2. 4. *bol- /maq/* Kalıbı

- *Çirik bolmaq, uñlap çüsigimu kirmigen idi.*
“Asker olmak, rüyasına bile girmemişti.”
- *Ana bolmaq, uyqusiz kéçilerni ötküzmek, hérip- çarçaş démekti.*
“Anne olmak, uykusuz geceleri geçirmek, çok yorulmak demekti.”
- *Bu kıyinçiliklarni yéñiş üçün Perhat bolmaq lazim.*
“Bu zorlukları yenmek için Ferhat olmak lazım.”

3. Sıfat-Fiil Olarak İşlevi

3. 1. *bol- /ğan/* Kalıbı

- *U birdinla alte balisiniñ anisi bolğan hutunini, nevrilirini tillaydiğan, malayni silkiydiğan, cimiğurlişip Ziyavudun’niñ korusinila egiydiğan, Reyhangül’ni körse yürüki oynap kétidiğan bolup qaldı.*

“O birden bire altı çocuğunun anası olan karısını, torunlarını azarlayan, hizmetçiye kötü davranan, durgunlaşarak Ziyavudun’un evini gözetleyen, Reyhangül’ görürse yüreği pır pır eden biri oldu.”

3. 2. *bolęandikin* Kalıbı

Bu kalıpta *bol-* fiili, sıfat-fiil ekinden sonra uzaklaşma hâli eki alır ve *kéyin* zarfı ile beraber kullanılır. Konuşma dilinde ses değişimi nedeniyle bu şekil ortaya çıkmıştır. Yeni Uygurcada konuşma dilinin yazı diline yansması ve yerleşmesinin bir örneğidir. “-A göre” anlamını ifade eder.

- *Sen méniñ kızım bolęandikin elvette méniñ bilen kélisen-de!*
“Sen benim kızım olduğuna göre elbette benimle geleceksin!”
- *Otlarni kırķip bolęandikin, öyge kéteylimu emdi?*
Otları biçip bitirdiğimize göre eve gidelim mi artık?”
- *Sen méniñ akam bolęandin kéyin, maña yardım kılišiñ, maña yol körsitişiñ lazim, şundaķmu-ye?*
“Sen benim ağabeyim olduğuna göre, bana yardım etmelisin, bana akıl vermelisin, öyle değil mi?”

3. 3. *bol- /-ęan/ bolsa* Kalıbı

İsim-fiil eki almış *bol-* fiilinin, şart eki almış *bol-* fiili ile beraber kullanılmasından ortaya çıkmıştır. Bu yapıda ikinci *bol-* fiili, ek fiil görevindedir. “olsa i-di” anlamında kullanılır.

- *Dadam yénimda bolęan bolsa, maña néme der idi?*
“Babam yanımda olsaydı bana ne derdi?”
- *- Siz öyde bolęan bolsiñiz, kimniñ néme iş kılginiñni biletiñiz- dédi ayal.*
“Siz evde olsaydınız kimin ne iş yaptığımı bilirdiniz-dedi kadın.”
- *Siler heķiki helķçi bolęan bolsañlar, dięanlarniñ yerlerini tartivalmaytiñlar!*
“Sizler gerçek halkçi olsaydınız çiftçilerin tarlalarını elinden almazdınız.”

3. 4. *bol- /diğan/ bolsa* Kalıbı

Bu yapı “olsa idi”, “olacak ise” anlamlarında kullanılır.

- *U meniñ balam bolidiğan bolsa, béşimğa élip kötergen bolattim.*
“O benim çocuğum olsa idi başımın üzerinde taşırdım.”
- *Şundağ bolsıǵu bir nöri, bolmaydiğan bolsa uni meşreptila qar-nıǵa ara tıǵıp öltürmeydiğan bolsaq, yatniñ qoliǵa qalimiz.*
“Öyle olacaksadı neyse, olmayacaksa onu meşrepte³⁵ karnına dirgen saplayarak öldürmeyeceksek, yabancıların eline kalırız.”
- *Bu iş bolidiğan bolsa, bizniñ kéçilep yolǵa çıǵışimizǵa hacet qal-maydu.*
Bu iş olacaksadı, bizim gece yola çıkmamıza gerek kalmaz.”

3. 5. *bol- /-ğan-/ bilen* Kalıbı

Bu yapı “olsa da” anlamında kullanılır.

- *U imam bolğan bilen oñlap hetme kur’an qılalmaydiken emesmu!*
“O imam olsa bile doğru düzgün hatim indiremezmiş.”
- *Gürüç bolğan bilen yağ bolmisa, men kandaq polo étimen? Men bay dep meydilirige urup yürgenliri bilen bizni aç koyuvatila!*
“Pirinç olsa da yağ yok ben nasıl pilav yaparım? Ben zenginim diye göğüslerinizi gererek dolaşıyorken bizi aç bırakıyorsunuz.”
- *U meniñ ustazim bolmiǵini bilen, pütün helkniñ hörmitige saza-ver bir zat.*
“O benim hocam olmasa bile bütün halkın saygısını kazanmış bir zat.”

3. 6. *bol- /-ğan-/ + /-liq/* Kalıbı

Bu yapı “olmak, olduğu” anlamında kullanılır.

- *Namrat bolğanliq gunahmu gocam!*
“Fakir olmak suç mu hocam?”

³⁵ *meşrep*: Erkeklerin toplanarak yaptığı bir çeşit kültürel etkinliktir. *Meşrep*'te şarkılar söylenir, dans edilir, yemek ikram edilir. Ayrıca fıkra, destan anlatılır, şiir okunur.

- *U ağlarda men bilen pikirdaş **bolęanlıkını** bilmeyttim.*
“O zamanlarda benimle aynı görüşte olduğunu bilmiyordum.”
- *Bu yurtta sağı **bolmiğanlık** adem tutuş heğki yok dęenlik emes.*
Sen sağı kiyimi keymiseim işini hatircem kiliver....
“Bu yurtta polis olmamak, insan tutuklama hakkı yok demek değildir. Sen polis üniforması giymesen de işini rahatlıkla yapmaya devam et...”
- *Reyhangül Bay’niñ kılmişliri: yaziçe penciridin ketmigenliki, silęanlıki, yelinganlıki ve yaman niyette **bolęanlıđirini** aşu “vayyey” bilenla ipadileytti.*
“Reyhangül Bay’ın kabahatlarını: yaz boyu camın nnden gitmediği, asıldığı, yalvardığı ve kötü niyette olduğunu işte o “aman” sözüyle ifade ederdi.

3. 7. **bol- /-ęan- / + /-liğtin / Kalıbı**

Sebeplendirir. “olduğu için”, “olduğundan dolayı” anlamında kullanılır.

- *Uruş kattık **bolęanlıđtin** hemme yerni aarilik kaplap ketken idi.*
“Savaş şiddetli olduğundan her yeri açlık sarmıştı.”
- *Hemme pulęa mal lip bsip koyduk, omumiyzlk tekşrş **bolęanlıđtin** satalmayvatimiz.*
“Paraların hepsine mal alarak stok yaptık, geniş çaplı denetim olduğundan dolayı satamıyoruz.”
- *Huęuk unińda **bolęanlıđtin**, öz hahişçe pip ltrivatidu...*
“Yetki onda olduğu için kendi isteği doğrultusunda kesip öldürüyor....”

3. 8. **bol- /-ęanlık / ....bol- /-ęanlık / Kalıbı**

Bir eylemin gerçekleşmesinin başka bir eylemin gerçekleşmesini beraberinde taşadını ifade eder. “olmak...olmaktır” anlamında kullanılır.

- *Bu yurtta dhkan **bolęanlık**, ömri boyıne bikaręa işleydiğan akar **bolęanlık***
“Bu yurtta ifti olmak, ömrü boyunca bedavaya çalışan kul olmaktır.”

- *Éğilda éti, yaylaқта koyı bolğanliқ, bay bolğanliқ demektur.*
“Ahırda atı, yaylada koyunu olmak, zengin olmak demektir.”

3. 9. bol-/- diğan/ Kalıbı

Bu yapı nesnenin olumlu nitelikte olduğunu ifade eder. “iyi, güzel” anlamlarında kullanılır.

- - *Bolidiğan atken, minip baқmamla-dédi.*
“İyi atmış, binip görsenize-dedi.”
- - *Hebbelli, bolidiğan gep қilla cumusila!*
“Aferin, iyi laf söylediniz vallaha!”
- *Bolidiğan baliken, emma bir az yaş turidu, pişkanraқ biresi yoқmu?*
“İyi çocukmuş, ama biraz genç gibi, daha olgun biri yokmu?”

3. 10. bol-/- ğan/ +/- çe/ Kalıbı

Bu yapı bir eylemin gerçekleştiği durumda başka bir eylemin de gerçekleştiğini ifade eder, “olduğu gibi”, “olduğu kadar” anlamında kullanılır.

- *Oқ tegdi, u düm bolğiniçe yétip қaldi*
“Kurşun isabet etti, o yüz üstü olduğu gibi yığılıp kaldı.
- *Sen түзеştürme, bolğiniçe bolsun, кéyin mesile чиқса özi bir néme қила...*
“Sen düzeltme, olduğu kadar olsun, sonra problem çıkarsa kendisi halleder.”

3. 11. bolğanġu қeder Kalıbı

Eylem gerçekleşmeden önce başka bir eylemin gerçekleşmesini ifade eder. “olana kadar” anlamında kullanılır.

- *Sen muellim bolğanġu қeder мéниñ кыруқимни қум basar, balam.*
“Sen öğretmen olana kadar benim kuyruğumu kum basar³⁶, çocuğum.”

³⁶ *кыруғуну кум bas-*, “ölmek, yaşamı sona ermek” anlamında kullanılan deyimdir.

- *Biz öyimiz **bolğanğa keder** muşu meynet éğilda yaşamduķ?*
“Biz evimiz olana kadar bu kirli ahırda mı yaşayacağız?”

3. 12. **bolğan /-dek/ Kalıbı**

Benzetme ifade eder. “-muş gibi” anlamında kullanılır.

- *U özini éğir késel **bolğandek**, emdi mañalmaydığandek his kildi.*
“O kendisini ağır hasta olmuş gibi, artık yürüyemeyecekmiş gibi hissetti.”
- *Bu iş **bolmaydığandek**, arzu armanliri yene köpükke aylinidiğandek turatti.*
“Bu iş olmayacakmış gibi, arzu hevesleri gene boşa çıkacakmış gibi duruyordu.”
- *Ular goya bu yerde héç iş **bolmiğandek** kaķaķlişip külişke başlidi.*
“Onlar sanki bu yerde hiçbir şey olmamış gibi kahkahlarla gülmeye başladı.”

3. 13. **bolğan- bolğan Kalıbı**

Kesinlik, kararlılık ifade eder.

- *Ķorķmaymen, aħiriğiçe taķabil turimen, uniñ köziğe miķ **bolğinim bolğan.**³⁷*
“Korkmam, sonuna kadar direnirim, inadım inat.”
- *Bizni öltürüp tügitimiz dep ĥam ĥiyal ĥalışmisun, az ĥalsaķmu yürekliriğe tiğ **bolğinimiz bolğan.***
“Bizi öldürerek bitireceğiz diye hayal kurmasınlar, az kalsak bile yüreklerine saplanan tiğ olacağız.”

3. 14. **bol- /-ğü-/ Kalıbı**

İstek anlamı verir. Genelde “bar, yok” isimleri ile beraber kullanılır ve gelecek zaman ifadesi taşır.

---

³⁷ *köziğe miķ bol-, köziğe miķ bolup ĥadal-*, “sonuna kadar mücadele etmek” anlamında kullanılan deyimdir.

- *Méniñ dihan bolğum yoq- dédi bala.*
“Benim çiftçi olasıım yok-dedi çocuk.”
- *Uniñ Asiye’ge küyoğul bolğusi bar, emma buni tilğa élišqa péti-nalmaytti.*
“Onun Asiye’ye damat olası var, ama bunu dile getirmeye cesaret edemezdi.”
- *İşpiyon bolğuniñiz yoqmu? Undaқта ақивитиñizni oylap қойуñ!-dédi zeherhendilik bilen.*
Causus olmayacak mısınız? Öyleyse sonunuzu bir düşünün bakalım!-dedi zorbalıkla.”

3. 15. bol- /-ğu-/ + /-dek/ Kalıbı

İsim-fiil eki almış *bol*-fiiline benzerlik ekinin eklenmesinden oluşmuştur. “olacakmış, olacak” anlamlarında kullanılır.

- *Hotunlar viyyey, Ziyekniñ balisi Nuri çoñ bolğanda Lenin bolğudek, körüvalayli déyişip, ot kavapka çüşüpla kapték.*
“Kadınlar ‘Aaa Ziyek’in çocuğu Nuri büyüyünce Lenin olacakmış, görüverelim’ diyerek yerlerinde duramamışlar.”
- *Şunçe bağ-varan, şunçe mal-mülük, men bilen teñ bolğudek kim bar?*
“Bu kadar çok bağ, mal mülk, benimle denk olacak kim var?”
- *Kona bolsimu şamalğa dalda bolğidek bir öy idi.*
“Eski de olsa rüzgardan koruyacak bir evdi.”

3. 16. bol- /-vat/ + /-kan/ Kalıbı

Süreklilik ifade eder. “-makta olan” anlamında kullanılır.

- *Mehellide bolivatkan işlardin heviriñiz yoqmu sizniñ?*
“Mahellede gerçekleşmekte olan işlerden haberiniz yok mu sizin?”
- *Belki qilğanliriñdin hicil bolmayvatkansen, belki nepsiniñni bésevélişni bilmeyvatkansen.*
“Belki yaptıklarından utanç duymuyorsundur, belki nefsinin bas-tırmayı bilmiyorsundur.”

- *Kyvatқан yler, is-ttek başkan mehelliler, ksilivatқан başlar, derya-derya aққан қанлар...boluvatқанlarniñ mes'uli kim idi!?*
“Yanmakta olan evler, duman kaplayan mahalleler, kesilmekte olan başlar, oluk oluk akan kanlar...yaşanmakta olanların sorumlusu kimdi?”

3. 17. bol-/-vat/ + /-қанлық/ + /-tin/ Kalıbı

Sebebin sürekli olduğunu ifade eder. “devam ettiği için” anlamında kullanılır.

- *Aariliқ boluvatқанlıқtin, balisiğa stm tpip brelmeytti.*
“Açlık devam ettiği için çocuğuna süt bile bulup veremez idi.”
- *Mehellide toy boluvatқанlıқtin, tizda dhқанlar yoқ idi.*
“Mahallede düğün olduğundan tarlada çiftçiler yoktu.”

3. 18. bolar-bolmas Kalıbı

bol- fiilinin geniş zamanlı sıfat-fiil eki almış olumlu ve olumsuz biçiminin beraber kullanımı, “gereksiz, yersiz, kimliği belirsiz” anlamı ifade eder.

- *Bolar-bolmas sek szlerge iřenmeñ.*
“Olur olmaz uyduruk sözlere inanmayın.”
- *Bolar –bolmas ademlerni yge başlap kelmisiliu, hacim!*
“Olur olmaz kişileri eve getirmesenize, haciefendi!”

4. Zarf-Fiil Olarak İşlevi

4. 1. bol-/-A/ bol- /-A/ Kalıbı

Kmseme ifade eder. “ancak” anlamında kullanılır.

- *Bola bola toқal bolduñmu!*
“Ola ola kuma mı oldun!”
- *şune oқudi, muellim bolamdikin dsem bola bola dhқан boldi, işa yarimas .....*
“O kadar okudu, oğretmen olur belki dedim, ancak ola ola ifti oldu, işe yaramaz....”

4. 2. *bol-/A/ bol-/mAy/ Kalıbı*

Bu şekil tezlik ifade eder, “hemen” anlamında kullanılır.

- *U dada **bola bolmay** bu *hevern*ni pütün mehellige yéyivetti.*
“O baba olur olmaz bu haberi bütün mahalleye duyurdu.”

4. 3. *bol- /-p/ Kalıbı*

- *Mehelliniñ cenubi çétidiki yalgúz öy östeñ boyidiki bağlar ari-sida **bolup**, hoyla tamliri éviz ve mehkem idi.*
“Mahallenin güney tarafındaki yalnız ev, su kanalı kenarındaki bağlar arasında olup, bahçe duvarları yüksek ve sağlamdı.”

4. 4. *bol- /-p/ bol- /-p/ Kalıbı*

Süreklilik ifade eder, “belli bir süre gerçekleşmek” anlamında kullanılır.

- *U şherde muellim **bolup-bolup**, bir küni uşumtut kaytip keldi.*
“O şehirde belli bir süre öğretmen olarak bulundu, bir gün aniden döndü.”
- *Varañ-çuruñ **bolup-bolup**, kéyin tohtap kalğan idi.*
“Gürültü bir süre devam ettikten sonra durmuştu.”

4. 5. *bol- /-mAy/ Kalıbı*

(1) Sebep ifade eder. “olmadığı için” anlamında kullanılır.

- *Bu yıl uniñ buğdayliri **bolmay**, uniñ kerzliri téhimu köpiyip ketti.*
“Bu yıl onun ekinleri olmayıp, borçları daha da çoğaldı.
- *Héç bir iş méniñ arzuyumdikidek **bolmay**, méni kıttıq biaram kılivetken idi.*
“Hiçbir şey benim istediğim gibi olmayıp, beni derinden huzursuz ediyor idi.”

(2) “değil ise” anlamında kullanılır.

- *Géni **bolmay** kim, uniñdin éviz kim bar bu töñgirekte?*
“Gani değil ise kim? Ondan daha uzun boylu kim var bu Töñgirek’te?”

- *Şunçe ademni sual soraqsiz solivetti. Buyruḡni bergen Şeng bolmay kim?*
“O kadar kişiyi sorgusuz hapsetti. Emri veren Şeng değilse kim?”

4. 6. *bolmay bolmay* Kalıbı

Eylemin uzun süre gerçekleşmediğini ifade eder.

- *Ularniñ balisi bolmay bolmay aḡiri қоşгезек болғаниди.*
“Onların uzun süre çocuğu olmayıp sonunda ikizleri olmuştı.”

4. 7. *bol- /-p/ bol- /-mAy/* Kalıbı

Eylemin tam olarak gerçekleşmemesi anlamını ifade eder.

- *Bu uniñ bay bolup bolmay yürgen vaқitliri idi.*
“Bu onun tam olarak zenginleşmediği dönemleriydi.”
- *Uniñ kėsili yaḡşi bolup bolmay turuvatatti, kış kirdi, havalar so- vudu, шеherge doḡturḡhaniға бериşi тэһиму қийинлаştı...*
“Onun hastalığı tam olarak iyileşmemişti, kış başladı, havalar so- ğudu, şehre hastaneye gitmesi daha da zorlaştı...”

4. 8. *bol- /-mastin/* Kalıbı

Durum bildirir. “olmadan” anlamında kullanılır.

- *Sen oқудuñ, oқuduñ, işan bolmastin bu mehellidin kėtimen dep oylavatamsen?*
“Sen okudun, okudun, şeyh olmadan bu mahalleden gideceğim diye mi düşünüyorsun?”
- *Reyhangül’ge aşıқ-i biқарar bolmastin burun, bundaқ tuyғularға кéлип бақмиған idi.*
“Reyhangül’e âşık olmadan önce böyle duyguları hiç yaşamamış idi.”

4. 9. *bol-/-ḡaç/* Kalıbı

Sebeb bildirir. “olduğu için” anlamında kullanılır.

- *U muşu mehelliniñ balisi bolḡaç, hemmeylen uni tonuytti.*
O, bu mahallenin çocuğu olduğu için, herkes onu tanırdı.”

- *Cesetler kömülgen **bolğaç**, ademniñ köñilini aylanduridiğan sésiķ puraqlarmu yoķalğanti.*
“Cesetler gömüldüğü için insanın midelerini bulandıran kötü kokular da kaybolmuştu.”

4. 10. *bol-* /-ğaç/+ /-ķa/ Kalıbı

bol- fiilinin zarf-fiil ekinden sonra yön eki almış şeklidir. Sebep bildirir. “olduğu için” anlamında kullanılır.

- *U déhķan **bolğaçķa**, ķaysi mevsümde néme térişni obdan biletti.*
“O çiftçi olduğu için hangi mevsimde neyin ekileceğini iyi bildirdi.”
- *Şherde ķurultay **bolğaçķa** mehellide tüzük adem ķalmiğan idi.*
“Şehirde kurultay olduğu için mahallede çok fazla kişi kalmamış idi.”

4. 11. *bol-* /-ğū/, /-ğī/+ /-çe/ Kalıbı³⁸

Sifat-fiil ekinden sonra eşitlik hâl ekinin eklenmesiyle oluşmuştur.

(1) Karşılaştırma sonucu vaz geçilen eylemi ifade eder. “olacağına” anlamında kullanılır.

- *Atañniñ balisi **bolğūçe** elniñ balisi bol.*
“Babanın çocuğu olacağına halkın çocuğu ol.”
- *İşpiyon **bolğīçe**, öyde cim yétip siñgen néniñilini yéseñlar³⁹ yaħşirak emesmu?*
“Casus olacağımıza, tuzsuz aşım dertsiz başım diyerek yaşasanız daha iyi değil mi?”

(2) Eylemin zarf-fiilin anlattığı zamana kadar sürdüğünü ifade eder, “olana kadar” anlamında kullanılır.

- *U aħşam **bolğīçe** hoylida olturdi.*
“O akşam olana kadar bahçede oturdu.”
- *Ķizi kéçe **bolğīçe** ķaytip kelmigen idi.*
“Kızı gece olana kadar dönmemişti.”

³⁸ Bu ekin “n” sesi eklenmiş /-ğūnçe/ şekli de görülmektedir: *Yurt ķedrinı şahlar bilmes, başķa yurtķa ķüşmegūnçe; Bir yaħşiniñ ķedrin bilmes, bir yamanģa ķüşmegūnçe.*

³⁹ *siñgen néniñi yemek*, kelime karşılığı “sindirebildiği ekmeği yemek” olan, “dertsiz başım tuzsuz aşım” anlamında kullanılan deyimdir.

(3) Başka bir fiille beraber kullanıldığında, eylem bitene kadar olan süreyi ifade eder. “-e kadar” anlamında kullanılır.

- *Vay ħelpitim, siz ydin **ıķıp bolġie** keldim mana!*
“Vay hocam, siz evden çıkana kadar geldim işte!”

(4) Olumsuzu zarf-fiil anlatan eylem gerçekleşmeden diġer eylemin gerekleřmeyeceġini ifade eder. “-madan” anlamında kullanılır.

- *İnsan dhķan **bolmiġue** yerniġ ħedrine bilmesmiş.*
“İnsan ıftı olmadan yerin deġerini bilmezmiş.”
- *Men bu guyni adem **bolmiġue** yge kirgzmeymen!*
“Ben bu serseriye adam olmadan eve almam!”

4. 12. *bol- /-ġili/* Kalıbı

Amaç ifade eder. “olmak için” anlamında kullanılır.

- *Yzimizġa muellim **bolġili** keptu.*
“Köyümüze ġretmen olmak için gelmiş.”
- *- Biz bu dunyaġa ħul **bolġili** kelmiduk, - u szge başlıdi.*
“-Biz bu dünyaya kul olmak için gelmedik,- o söze başladı.”

4. 13. *bol- /-ġili/ tas ħal-, ħil ħal-* Kalıbı

Eylemin tam gerçekleşmek üzereyken gerekleřmediġini ifade eder.

- *U yene ksel **bolġili tas ħaldi.***
“O az kalsın gene hastalanacaktı.”
- *Uniġ tüni ceset **bolġili ħil ħalġan** idi, akisiniġ bir pay oķı uni lmdin ħutķuzuvaldi.*
“Onun teni az kalsın ceset olacaktı, aġabeyinin bir kurşunu onu ölümden kurtarıverdi.”

4. 14. *bolġili ħoy-* Kalıbı

Eylemin gerçekleşmesine izin vermek, imkn saġlamak anlamında kullanılır.

- *Uni muellim **bolġili ħoyuġ.** Oġlum muellim bolup şeherde turmuş keridu...*

“ Onun öğretmen olmasına izin verin, oğlum öğretmen olup şehirde yaşayacak...”

4. 15. bol-/-ğan/ + /-da/ Kalıbı

Gelecekte olacak eylemi ifade eder.

- *Çoñ bolğanda sañimu kızlar aşıq bolidu*
“Büyüyünce sana da kızlar âşık olacak.”
- - *Sen muellim bolğanda sen maña élip béresen, - dédi.*
“- Sen öğretmen olunca bana alırsın- dedi.”

4. 16. bol-/-ğanséri/ Kalıbı

Zarf-fiilin anlattığı eylem devam ettikçe diğer eylemin daha da kuvvetlendiğini ifade eder. “-dıkça” anlamında kullanılır.

- *U késel bolğanséri bu dünyadin ümüdini üzüşke başlıdı.*
“O hasta oldukça bu dünyadan umudunu kesmeye başladı.”
- *Kuliği gas bolğanséri micezimu osallışip ketti.*
“Kulağı ağırlaştıkça huyu da kötüleşti.”

4. 17. bol-/-ğan/ + /-din/ Kalıbı

Karşılaştırma ifade eder. “olmaktansa” anlamında kullanılır.

- *Saña hotun bolğandin ölüp tügiginim yahşi-u asta piçirlidi.*
“Sana karı olmaktansa ölerек yok oluşum daha iyi-o fısıldadı.”
- *Elvette, déhkan bolğandin muellim bolğan ela.*
“Elbette, çiftçi olmaktansa öğretmen olmak daha iyi.”

4. 18. bol- /-ğan/ +/- ga/ Kalıbı

Küçümsenen, önemsiz olarak değerlendirilen sebep ifade eder.

- *Hoşal bolğanğa korsikiñiz toyamti?*
“Sevindiğiniz için karnınız doyarmıydı?”
- *Néme bolğanğa munçilik yiğlaydu bu hotun?*
“Ne oldu da bu kadar ağlar bu kadın?”

4. 19. *bol- /-mas/ +/-ta/ Kalıbı*

Bu yapı “olmadan önce” anlamında kullanılır.

- *Uh, çüş bolmasta öydin çikivalsamtim.*
“Of, öğlen olmadan önce evden çıkabilseydim.”

4. 20. *bol- /-mas/+/-ka/ Kalıbı*

Sebeup bildirir. “-mamaya, -mamak için” anlamlarında kullanılır.

- *Aşık bolmaska keşem içti.*
“Âşık olmamaya ant içti.”
- *Kim hıalaydu yağa yurtlarda gèrip boluşni, emma gèrip bolmaska neme çare?*
“Kim ister yabancı ellerde garibanlığı, ama gariban olmamaya ne çare?”

4. 21. *boptiken Kalıbı*

bol- fiilin, öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti ile çekimlenen biçimidir. Zarf-fiil eki eklenince “*t*” sesi düşmüş ve kalıplaşmıştır. Ağızlarda “*bolaptiken*” şeklinde görülür. Söz dizimine “dilemek, rica etmek” ifadesi katar.

- *Tézrak mañsiñiz boptiken – dedi kız tartınğan halda.*
“Biraz hızlı yürüseydiniz-dedi kız utanarak.”
- *- Halise’ge éytip koysiñiz boptiken, baldurrağ kelse*
“Halise’ye söyleseydiniz, biraz daha erken gelse.”

5. Bağlaç Olarak İşlevi

5. 1. *bolupmu Kalıbı*

Bu yapı *bol-* fiilinin zarf-fiil eki almış şekline, kuvvetlendirme anlamındaki sona gelen edatlardan “*mu*”nun eklenmesiyle oluşmuştur. Kuvvetlendirme, vurgulama ifade eder. “hele, özellikle, bilhassa” anlamlarında kullanılır.

- *U birer yıldın buyan, gah tirkışip, gah kèçip, bolupmu açliktin kattiğ kişilip, héç hali kalmığan kız gilañıllarğa bu tekliip yağdek yağıdu⁴⁰ dep oylidi.*

⁴⁰ *yağdek yağ-* kelime anlamı “yağ gibi iyi gelmek” olan, “çok iyi gelmek”, “hoşuna gitmek” anlamında kullanılan deyimdir.

“O bir yıldan beri bazen direnerek bazen kaçarak özellikle gıda sıkıntısı çekerek zayıf düşen isyancılara bu teklif in çok iyi geleceğini düşündü.”

- *U biçare köçmenlerniñ tökken yaşlırini, **bolupmu** öz yurtlirini séğiniñ tökken yaşlırini, balılıq hissiyat bilen şéir kılip yazdı.*
O zavallı göçmenlerin döktüğü gözyaşlarını, özellikle kendi memleketlerini özleyerek döktüğü gözyaşlarını, çocukluk duygusuyla şiirleştirerek yazdı.”
- *Söhbetniñ mezmuni taza tétimidi, **bolupmu** yéñiçe mektep éçiş hekkidiki köz karşılar uniñğa héç hoşyaqmidi.*
“Sohbetin konusu onu pek sarmadı, özellikle yeni usul okul açma yönündeki görüşler onun hiç hoşuna gitmedi.”

5. 2. *bolsimu* Kalıbı

bol- fiilinin şart eki /-sA/ aldıktan sonra kuvvetlendirme anlamındaki sona gelen edatlardan “*mu*”nun eklenmesiyle oluşmuştur. Kuvvetlendirme, vurgulama ifade eder. “olsa da, olsa bile” anlamında kullanılır.

- *Azraқ **bolsimu** pul tapay, dada.*
“Azıcık da olsa para kazanayım, baba.”
- *Şu ömrüñde bir kün **bolsimu** ismi cismiğa layıq musuman bolivet!*
“Şu ömründe bir gün olsa da ismi cismine uygun Müslüman oluver!”
- *Tériq **bolsimu** éliwer, ete-ögün biri on bolidu.*
“Darı olsa da alıver, yarın öbür gün biri on olur.”

5. 3. *bolmisa* Kalıbı

bol- fiilinin olumsuz şekline şart ekinin getirilmesiyle oluşmuş yapıdır. Açıklama yapılan ve sonuç bildiren cümlelerin başına gelir. “yoksa, aksi takdirde” anlamında kullanıldığında⁴¹ bağlaç işlevi görür.

- *Bu gepni aşu Mułter kavan ya bolmisa Mira Kösey yazdurğandur, rastini de, **bolmisa**....*

⁴¹ *bolmisa / bolmasa* kelimesinin Doğu Türkçesinde cümle başında kullanıldığında ifade ettiği anlamları hususundaki geniş bilgi için bk. Janos Eckmann, “Bolmasa Kelimesine Dair”, *TDAY-Belleten*, 1954, s. 33-38.

“Bu sözü işte o Muhter Kavan veya Mira Kösey yazdırmıştır, gerçeği söyle, yoksa...”

- *Aydiñlik bir kège idi, bolmisa u öyni kandañmu tapsun.*
“Aydınlık bir gece idi, yoksa o evi nasıl bulsun.”
- *Mesileñni tapşur, bolmisa bala çaçañdin ayrilip kalisen.*
“İtiraf et, aksi takdirde çoluk çocuğundan ayrı düşeceksin.”
- *U kelse gėpini añlap baķamduk, bolmisa hazirla ķarar bėrip, uni tutuřķa adem evetemduk?*
“O gelirse ne diyeceğine bakacak mıyız? Yoksa hemen şimdi karar verip onu tutuklamaya adam gönderecek miyiz?”

5. 4. ya bolmisa Kalıbı

“ya” ile beraber kullanıldığında “ve ya” anlamı ifade eder, bağlaç işlevi görür.

- *Bu gėpni aşu Muhter ķavan ya bolmisa Mira Kėsey yazdurģandur, rastini de, bolmisa....*
“Bu sözü işte o Muhter Kavan veya Mira Kösey yazdırmıştır, gerçeği söyle, yoksa...”
- *Oñ’ėriķķa bille baramduk? Ya bolmisa men kėtivereymu?*
“Oñ’ėrik’a beraber mi gideceğiz? Veya ben gideyim mi?”

6. bol- Fiilinin Ünlem Olarak İşlevi

6. 1. bol Kalıbı

“Haydi” anlamında kullanılır.

- *Ėriñ Ziyek Sulayman ķařķalikiñiñ öyige řuñģudi, bilmemsina, uniñ ĥotuni Ziyek’niñ oynişi, bol çıķ, tőt buluñ çay, ķeliķey yağliķ⁴² ekeldim.*
“Kocan Ziyek, Sulayman Kaşgarlı’nın evine daldı, bilmez misin, onun karısı Ziyek’in oynaşı, haydi çık, dikkörtgen çay⁴³, ince başörtü getirdim.”

⁴² *Ėliķey yağliķ*: ağızlardaki kullanımıdır. Yazı dilinde “*kelķe yağliķ*” olarak kullanılır. Bk. Komisyon, *Uygur Tiliniñ İzahlık Lugiti*, Milletler Neşriyatı, Pekin 1994, s. 217

⁴³ Dört köşeli çay: nakliye sırasında dağılması için işlemden geçirilerek dikkörtgen şekline getirilmiş ve o şekilde paketlenmiş çaydır.

- *Ziyek bahşiniñ küçükliri, **boluñlar**, çéyiñlarni içiñlar.*
“Ziyek bahşinin enikleri, haydi, kahvaltınızı yapın.”

6. 2. *bole* Kalıbı

Türkçede seslenme ifadesi taşıyan /-A/ sesi hitap unsuru olarak kullanılır (bak-sa-n-a).⁴⁴ *bole* kalıbı, *bol*-fiilinin hitap unsuru eklenmiş ve kalıplaşmış biçimidir, “haydi” anlamında kullanılır. Emir cümlelerinde sık rastlanan şekildir.

- ***Bole**, biri kélivatidu!*
“Haydi, birisi geliyor!”
- ***Bole** saşam, çéyiñni iç, étizğa barimiz.*
“Haydi yavrum, kahvaltını yap, tarlaya gideceğiz.”

6. 3. *boldi* kalıbı

bol- fiilinin görülen geçmiş zamanlı şeklidir.

(1) “tamam” anlamında kullanıldığında ünlem işlevi görür.

- ***Boldi**, canan çine tölep bérimen- dèdi Muhter*
“Tamam, porselen kâse ile telafi edeceğim-dedi Muhter.”
- *Vay-vuy...têhîmu tesleşti. **Boldi**, bizçe gep kıle.*
“Ooo....daha da zorlaştı. Tamam, bizim dilimizde konuş.”

(2) “peki”, “pekiala” anlamında kullanıldığında ünlem işlevi görür.

- *Birnersiliriñizni seveysiz musadire kılsa “**boldi**” dep qarap tur-diñizmu!*
“Eşyalarınıza sebepsiz el konulduğunda “pekiala” deyip öylece durdunuz mu!”

6. 4. *-mu boldi* Kalıbı

Sona gelen edatlardan “*mu*” edatı, basit zamanda çekimlenmiş fiillere eklenir ve *bol*- fiilinin görülen geçmiş zamanlı şekliyle beraber kullanılır. Bu yapı, ünlem olarak “tamam” anlamındadır.

- *Öçüñni aldiñmu **boldi**, néme tola sözleyesen?*
“Öcünü aldın mı tamam, niye çok konuşursun?”
- *Materiyal koluñğa çüştimu **boldi**, nedin kelgenlikini sorima.*
“Materiyal eline geldi mi tamam, nereden geldiğini sorma.”

⁴⁴ Mustafa Özkan, Hatice Tören, Osman Esin, a.g.e., s. 554

- *Bir hreкке başlidimu boldi, ydiki hçkim uhlıyalmaydu.*
“Bir horlamaya başladı mı tamam, evde kimse uyuyamaz.”

6. 5. *bolmay* Kalıbı

Konuşmalarda olumsuz şekilde yanıt olarak, tastik ifade eder. Başka bir deyişle, zarf-fiil olan *bolmay* kalıbı yapıcı olumsuz olsa bile, anlam olarak olumlu görüş bildirmekle beraber kararlılık ifade eder. “emise” bağlacı ile beraber kullanıldığı da görülür.

- *-Muellim bolamsız oķuş tgigende ?*
- ***Bolmay***
“-ğretmen olacak mısınız eğitim bittiğinde?
-Tabiî ki (olurum)”
- *Siz buniñ bilen mriñizniñ ahiriğiçe y bolalamsız?*
- ***bolmay emise***
“-Siz bununla hayatınızın sonuna kadar evli kalabilecek misiniz?
-Elbette (tabiî ki)”

6. 6. *bolidu* Kalıbı

Konuşmalarda “peki, olur, haydi” anlamlarında yanıt veren cevap ünlemi olarak kullanılır.

- *-Sizdin ayrılğum yok, lékin yge ķaytışim kérek, apam téhiçe saķaymidi.*
- *Emise hşlişayli*
- ***bolidu***
“-Sizden ayrılışım yok, fakat eve dönmem gerek, annem henüz iyileşmedi.
- Öyleyse vedalaşalım.
- Peki (olur, haydi)
- *Ėalise’ge éytip ķoyıñiz boptiken, baldurraķ kelse*
- ***Bolidu***
“-Halise’ye söyleseydiniz, biraz daha erken gelse.
- peki (olur)”

6. 7. *boptu/ he boptu / boptu emise* Kalıbı

bol-fiilinin öğrenilen geçmiş zaman ile çekimlenmiş şeklidir. Zarf-fiil eki almış, “l” sesi düşmüştür. Ağızlarda “*bolaptu*” biçiminde de görülür. Tek başına

veya “*he*” ünlemi ile veya “*emise*” bağlacı ile beraber “peki, olsun, iyi” anlamlarında kullanılır.

- *Ƙız hayacan bilen yaǵlıƘını eçip:*
- *Apa! Çeçimni kestirivettim- dēdi.*
- *He boptu,- dedi ayal ipadisizçe Ƙarap.*
“Kız heyecanla başörtüsünü açıp
-Anne, saçımı kestirdim-dedi.
-İyi-dedi kadın ifadesizce bakarak.”
- - *Nurǵun tirişçanlıƘ körsettüƘ, emma iƘrar ƘılduralmiduƘ.*
- *Boptu, Ƙoyup bērip arƘisiǵa adem sēlip Ƙoyaylı.*
“- Pek çok gayret gösterdik, ama itiraf ettiremedik.
- olsun, serbest bırakıp peşine adam takalım.”
- - *Hey Reyhan, Ƙotun heƘ dēgenniñ közimu, tilimu yaman. Boptu emise, imamǵa bir tal tumar pütküzüp balañniñ boynıǵa esip Ƙoy, cumu!*
“-Hey Reyhan, kadın milletinin gözü de dili de fenadır. Pekiala, imama bir tane muska yaptırıp çocuğunun boynuna tak, tamam mı?”

7. i- Ek Fiilin Yerine Kullanılması

i-ek fiilinin asli görevi, fiillerin birleşik çekimini yapmak ve isimlerin fiil gibi çekimlenmesini sağlamaktır. Yeni Uygurcada şartlı birleşik çekimlerin tamamı, öğrenilen geçmiş, geniş ve gelecek zamanın şartı ile gerekliliğin şartı, *bol*-yardımcı fiili ile yapılmaktadır.

- *Mēnimu dadam rehmiti keşƘer hanlıƘ medrisige ƘulıƘimdin tutup ekirip bermigen bolsa, AbduƘadir Damollam, ƘutluƘ ŞevƘige oħşaş kattılarnı körelemtim?*
“Beni de babam rahmetli Kaşgar Hanlık Medresesi’ne kendi elleriyle götürüp vermese idi, Abdukadir Damollam, Kutluk Şevki gibi büyükleri görebilir miydim?”
- *UndaƘ bolsa öyde tēti-dēdi Ziyavudun.*
“Öyle ise evde tadına bak-dedi Ziyavudun.”
- *Ƙisinidiǵan yēriñ bolsa, de*
“Boğazından geçmedi ise söyle.”

- **Andağ bolsa** men seni harva bilen sheherge ekirip koyay.
“Öyle ise ben seni arabayla şehre götürüyüm.”
- **Bu inağ er- hotun otturisdiki tunci ihtilap Reyhangül’ge kaççılık tesir kılğan bolsa** Ziyavudun’ğa hem kattıq tesir kıldı.
“Bu uyumlu karı koca arasındaki ilk tartışma Reyhangül’ü ne kadar etkilemiş ise Ziyavudun’u da o kadar etkiledi.”
- **Hoyliğa Bay’niñ balisi uni izdep kirip Abdumer miñbéginiñ çaparmini kelginini éytmiğan bolsa, Bay bu hoylida kaçanğıçe turup némilerni deyttikin.**
“Bahçeye Bay’ın çocuğu onu aramaya gelip Abdumer binbaşının emirerinin geldiğini söylemese idi, Bay bu bahçede ne zamana kadar durup daha neleri söylerdi.”

Sonuç

bol- fiilinin hem asıl fiil olarak hem yardımcı fiil olarak kullanıldığı örnekler, Eski Türkçe döneminde görülmüştür. *bol-* fiili Yeni Uygurcada, Eski Türkçedeki gibi daha çok yardımcı fiil olarak işlev yapmaktadır. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak işlev görürken, kalıplaşmış yapılar dikkat çeker. Kalıplaşmış yapılarda görülen anlam çeşitliliği, *bol-* fiilinin anlatım gücünü ve Yeni Uygurcadaki önemini vurgulamaktadır. Birleşik fiile manası ile iştirak eden *bol-* fiili, *i-* ek fiilin görevini kısmen üstlenmiştir.

Çindeki ve Türkiyedeki Yeni Uygurca ile ilgili belli başlı gramer çalışmalarında *bol-* fiili, farklı yönleriyle incelenmiştir. *bol-* fiilinin şahıs, şekil ve zaman ekleri ile çekimlenme durumu, başlı başına bir konu olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- BAKİ, Abdükerim, *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Milletler Neşriyatı, Pekin 1983
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., S. 260, İstanbul 1968
- ECKMANN, Janos, “Bolmasa Kelimesine Dair”, *TDAY-Belleten*, 1954, s. 33-38.
- ERASLAN, Kemal, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 2012
- GABAİN, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, TDK Yay: 532, Ankara 1988
- KARA, Funda, “Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, 2011
- KAYA, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş-Metin-Dizin), TDK Yay: 607, Ankara 1994
- KOMİSYON, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* KB Yay:1371, Ankara 1991
- KOMİSYON, *Uygur Tiliniñ İzahlık Lugiti*, Milletler Neşriyatı, Pekin 1994
- KOMİSYON, *Zhongguo Tujuoyuzu Yuyan Cihuiji* (Çindeki Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü), Milletler Neşriyatı, Pekin 1990
- ÖZKAN, Mustafa, *Tarih İçinde Türk Dili*, 2. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 1999
- ÖZKAN, Mustafa; TÖREN, Hatice; ESİN, Osman, *Yüksek Öğretimde Türk Dili - Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2006, s. 542
- ÖZTÜRK, Rıdvan, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay., 2. bs., Ankara 2010
- Pu Çuan, Vu Zhi-zhong, *Şiyong Veivüeryu Yufa* (Pratik Uygurca Grameri), Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 1994
- REİSİ, Küreş Mehmetcan; LETİP, Amine, EBEYDULLA, Yari, *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 2003
- SABİR, Zordun, *Ana Yurt*, Şinciang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Urumçi 2008, bs. 8, C. 1, 2, 3
- TEHUR, Arslan Abdulla; Tehur, RAHMAN, Abdurehim; EBEYDULLA, Yari; *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 2010, C. 3
- TEKİN, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, Yayımlayan: Mehmet Ölmez, İstanbul 2003
- TÖMÜR, Hemit, *Hazirki Zaman Uygur Tili Grammatikisi*, Milletler Neşriyatı, Pekin
- TEHUR, Arslan Abdulla; RAHMAN, Abdurehim; EBEYDULLA, Yari, *Hazirki Zaman Uygur Tili*, Şinciang Halk Neşriyatı, Urumçi 2010, C. 3
- YILDIZ, Mustafa, “Yeni Uygur Türkçesinde -vât-, -(i)vât-, -(u)vât-, -(ü)vât-Yapısı, Gelişimi Ve Anlamı Üzerine”, *Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Der.*, S. 12, 2004
- YİĞİTBAŞI, Hatice “Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller”, *TDAY-Belleten*, 1999, C. I-II, s. 365-380

